

## ДОТИЧНА СЕМАНТИКА АКТИВНО ВЖИВАНОЇ У ПОСТРАДЯНСЬКИЙ ПЕРІОД В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ ЛЕКСИКИ ЗІ СПІЛЬНИМ ФОНЕТИЧНИМ НАПОВНЕННЯМ З ВІДПОВІДНОЮ ЛЕКСИКОЮ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

*Оксана Драпак. Дотична семантика активно вживаної у пострадянський період в українській мові лексики зі спільним фонетичним наповненням з відповідною лексикою англійської мови.*

*У статті розглянута лексика, що в українській і в англійській мовах має спільне фонетичне наповнення і дотичну семантику. Оскільки у складі досліджуваного матеріалу виділено незначну кількість слів, що містять лише дотичне трактування, автор вивчає також ту частину статистичних слів, що поряд з дотичною містять спільну чи відмінну семантику у різних варіантах поєднання.*

*Ключові слова: група слів, спільне значення, дотичне значення, відмінне значення, семантика, лексика.*

*Оксана Драпак. Касательная семантика активной в постсоветский период в украинском языке лексики с общей фонетической наполненностью с соответствующей лексикой английского языка.*

*В статье рассмотрена лексика, которая в украинском и в русском языках имеет общее фонетическое наполнение и касательную семантику. Так как в составе исследуемого материала выделено незначительное количество слов, которые содержат только касательную семантику, автор изучает также ту часть статистических слов, которые кроме касательной содержат общую или отличную семантику в разных вариантах соединения.*

*Ключевые слова: группа слов, общее значение, касательное (примыкающее) значение, отличное (несхожее) значение, семантика, лексика.*

*The tangent meaning of active vocabulary in Ukrainian language of post-Soviet period what has common meaning with corresponding vocabulary of English.*

*The article considers the vocabulary with common phonetics morphological structure and tangent meaning (close meaning). Since in under study material extracted not big quantity of words only with close interpretation author comes to know that part of under study words, that equally with tangent meaning (close meaning) contain common meaning or different meaning in different versions of combination.*

*Keywords: words group, common meaning, tangent meaning (close meaning), different meaning, semantics, vocabulary.*

У зв'язку з невинним поступальним розвитком української мови, що особливо активізувався у пострадянський період і характеризується значним поповненням інтернаціональною термінологією з подекуди недостатньо відомим значеннєвим наповненням, постає необхідність вивчення резервних можливостей української мови для прогнозування шляхів ймовірного подальшого якісного оновлення її лексичного складу. Оскільки українська мова досліджуваного періоду характеризується значною інтернаціоналізацією за посередництвом саме англійської мови, для реалізації цього завдання корисним буде оцінка маловідомої і недостатньо дослідженої, додаткової до спільної в українській і в англійській мовах, значеннєвої основи слів зі спільним фонетичним наповненням у цих двох словникових системах, зокрема дотичної семантики, що і стало предметом вивчення розвідки.

Розглянемо найбільш активні у складі культурологічної лексики української мови групи слів, що в українській і в англійській мовах мають спільну фонетико-морфологічну будову і дотичну семантику (у роботі буде досліджуватися лексика, яка, крім дотичної значеннєвої основи, може мати й іншу – спільну чи відмінну). У статистичному матеріалі виділено 4 групи такої лексики:

1. Слова, що в українській і в англійській мовах мають лише дотичну семантику.
2. Слова, що в українській і в англійській мовах мають спільну і дотичну семантику.
3. Слова, що в українській і в англійській лексичній системах мають спільне, дотичне і відмінне трактування.
4. Слова, які в українській і в англійській мовах мають дотичну і відмінну значеннєву основу.

У першій групі (слів, які в українській і в англійській мовах мають лише дотичне трактування) виділено 4 дослідні варіанти: експеримент, комбат, мускул, фехтування.

1. В українській мові слово експеримент використовується зі значеннями: 1) спроба здійснити щось; 2) дослід. В англійській мові слово experiment використовується зі значеннями: 1)

досвід; 2) випадок; 3) знання; 4) кваліфікація; 5) стаж практичної діяльності; 6) зазнавати, відчувати, знати з досвіду. Лексична одиниця, що функціонує в українській мові, номінує процес початку вивчення чогось, знайомства з чимсь. Відповідник цього слова в англійській мові, навпаки, характеризує досвід, знання у певній сфері і т. ін.

2. Слово „комбат” в українській мові використовується зі значеннями: 1) командир батальйону, 2) командир батареї. В англійській мові слово «combat» функціонує зі значеннями: 1) бій, 2) бойовий, 3) бойовий, 4) битися, боротися. Лексична одиниця, що функціонує в українській мові, позначає військового фахівця, що керує певним підрозділом у армії, і використовується у якості іменника. В англійській мові лексична одиниця використовується у якості трьох частин мови: 1) іменника, 2) прикметника, 3) дієслова на позначення бою. В українській мові – лише у якості іменника.

3. Слово „мускул” в англійській мові має форму muscle. Транскрипція цього англійського варіанта має форму [масл]. В українській мові словом „масли” маркуються обвислі м’язи (мускули) старих людей. В англійській мові вказаним словом позначається будь-який м’яз, в українській лексичній системі – лише конкретний вид м’язів.

4. Слово fighting в англійській мові має значення: 1) бій, бійка, боротьба; 2) бойовий. В українській мові слово „фехтування” функціонує зі значеннями: 1) система прийомів володіння холодною зброєю у рукопашному бою; 2) спорт. двобій на рапірах, шпагах, шаблях. На відміну від лексичної одиниці з загальним значенням „бій” в англійській мові, лексична одиниця „фехтування” в українській словниковій системі має конкретну семантику на позначення виду бою та системи прийомів володіння зброєю у конкретному виді бою. В англійській мові існує слово зі значенням „фехтування” – fencing [фенсінг], але це слово має повністю відмінну від української мови морфемну і фонетичну наповненість.

У другій групі (лексики, яка в українській і в англійській мовах має спільні і дотичні значення) виділено 9 дослідних варіантів: гланда, гол, екстракт, кабінет, олія, пресерви, фестиваль, фронт, шок.

1. Попри спільну семантику слова гланда / gland (залоза) слід зазначити, що на відміну від української мови, де слово „гланда” використовується лише на позначення мигдалеподібної залози, в англійській мові термін gland використовується на позначення будь-якої залози і як технічний термін зі значенням „сальник”.

2. Поруч зі спільною у двох мовах семантикою слова гол / goal (спортивний термін на позначення очка, яке зараховується команді за забитий (закинутий) м’яч у ворота суперника у футболі, хокеї, регбі та інших спортивних іграх) в англійській мові зафіксовані дотичні значення цього слова: 1) ворота; 2) мета, ціль.

3. Поруч зі спільними значеннями слова екстракт / extract (1) *хім.* екстракт; 2) витяг (*з документа*); уривок, цитата (*з книги*) в українській мові це слово має також значення: 1) лікарський препарат, що отримується вилученням певної речовини з рослинних або тваринних тканин та органів і розчинений у воді, спирті тощо; 2) згущений сік ягід або плодів (напр., малиновий екстракт); 3) *перен.* стислий виклад, який містить найбільш істотне з чого-небудь (документа, тексту промови тощо), короткий зміст. Дотичні значення цього слова в англійській мові: 1) видаляти, вилучати (*зуб, кулю*); 2) витягати (*корок*); 3) видавлювати, вичавлювати (*сік*); 4) здобувати, одержувати; 5) випарювати; одержувати екстракт; 6) *мат.* добувати (*корінь*); 7) вибирати, добирати (*цитати, приклади*). В українській мові слово екстракт подекуди функціонує з негативним смисловим наповненням через постійну заміну натуральних елементів у продуктах харчування у формі екстракту на ароматизатори з хімічними домішками.

4. Попри спільну семантику (1) службове приміщення в установі, на підприємстві для керівного складу; 2) кімната у квартирі, призначена для занять переважно розумовою працею; 3) меблі для такої кімнати; 4) спеціально обладнане приміщення для занять, процедур (у навчальних закладах, поліклініках тощо); 5) кабінет міністрів) слово кабінет / cabinet має зафіксовані в англійській мові дотичні значення: 1) ящик радіоприймача; 2) урядовий, міністерський.

5. Слово олія / oil попри спільні значення (1) рідка жирова речовина рослинного походження; 2) мастило; 3) олійна фарба) має дотичну семантику в англійській мові: 1) нафта; 4) масляний; нафтовий; 5) змащувати; просочувати олією.

6. Попри спільну семантику слова пресерви / preserves (консерви, варення) в англійській мові зафіксована дотична: берегти, оберігати, охороняти, охороняти від браконьєрів, зберігати

(*овочі, продукти*), заготовляти про запас, консервувати; заповідник (*мисливський, рибальський*).

7. Попри спільну семантику, з якою слово фестиваль / festival функціонує у двох досліджуваних мовах (масове свято з показом кращих творів музичного, театрального, естрадного, циркового мистецтва (напр., ф. художніх фільмів), в англійській мові є дотична семантика цієї лексичної одиниці – свято. В українській мові значення цього слова більш урочисте (величне) і конкретне. В англійській мові досліджуваною лексичною одиницею позначається також будь-яке свято.

8. Попри спільну семантику слова фронт / front (1) лінія розгортання передових підрозділів і їх зіткнення з ворогом на театрі воєнних дій; 2) у шикуванні військ – лицьова сторона; у бойовому порядку – сторона військової частини, підрозділу, обернена до ворога; 3) велике військове з'єднання під керівництвом одного командувача (під час війни); 4) місце воєнних дій (на противагу тилу); 5) об'єднання яких-небудь суспільних сил для боротьби за спільні інтереси; 6) ділянка масових дій, а також галузь якої-небудь діяльності; 7) перехідна зона, що розділяє дві повітряні маси в атмосфері (теплу і холодну) зафіксовані дотичні значення цього слова в англійській мові: 1) фасад, перед; 2) лице, чоло; 3) передній; 4) протистояти; 5) виходити на.

9. Попри спільні значення слова шок / shock (1) *мед.* тяжкий стан організму, що виникає у зв'язку з реакцією людини на травму, опік, операцію тощо; 2) *перен.* стан крайньої розгубленості, пригніченості як результат сильного душевного потрясіння (напр., моральний ш.) в англійській мові зафіксовані дотичні значення цієї лексичної одиниці: 1) *мед.* шоківий; 2) приголомшувати, вражати; 3) шокувати, обурювати; 4) зіштовхуватися; 5) удар, поштовх, струс; 6) копа; 7) ставити в копи; 8) копиця волосся; 9) кудлатий собака.

У третій групі (слів, що в українській і в англійській лексичній системах мають спільні, дотичні і відмінні значення) виділено 12 статистичних одиниць: актуально, баланс, бар, бордюр, бутон, гей, клозет, ліфт, магазин, матч, сейф, скраб.

1. Слово актуально / actually поруч зі спільними значеннями (насправді, дійсно, фактично (в англійській мові слово actually використовується переважно з вказаними вище основними значеннями), відмінним значенням в англійській мові (в даний час) і відмінними значеннями в українській мові (злободенно, терміново, негайно, нагально, необхідно, наполегливо, настирливо, невідкладно, поспішно, настійно (саме з цими, відмінними, значеннями слово «актуально» переважною мірою використовується в українській мові) в англійській мові має дотичне значення «навіть» (*якщо це здається неймовірним*).

2. Слово баланс / balance поруч зі спільними (1) рівновага, урівноважування (напр., під час циркових трюків); 2) система показників, що характеризують співвідношення елементів у будь-якому явищі (напр., надходження і витрати води); 3) *фін.* порівняльний підсумок прибутків і видатків (напр., бухгалтерський б.); сальдо; 4) рівновага яких-небудь політичних сил, суспільних груп, поглядів; 5) *тех.*, деревина однакових розмірів, що використовується для виробництва целюлози і паперу; 6) *тех.* деталь годинникового механізму) і відмінними в англійській мові (1) *астр.* Терези (*сузір'я і знак зодіаку*); 2) *розм.* залишок) має дотичні значення в англійській мові: 1) ваги, терези (з цим значенням слово balance часто використовується в англійській мові), 2) балансувати, зберігати рівновагу; зрівноважувати; 3) важити, зважувати, обдумувати, обмірковувати; 4) порівнювати, співставляти; 5) вагатися.

3. Слово бар / bar разом зі спільними (1) одиниця тиску; 2) бар, невеликий ресторан, закуочна, буфет) і відмінними в англійській мові (штаба (заліза), брусок, зливоч (стосовно золота), плитка (стосовно шоколаду (зі значенням «плитка» це слово в англійській мові вживається найчастіше), болванка, чушка (металу), лом, засув, застава, перепона, перешкода, завада, обмеження, грати, планка, намул, нанос піску, мілководдя, обмілина, пряжка на орденській стрічці, перепинати, перегороджувати, заступати, перешкоджати, забороняти; виключати, не рахуючи; *розм.* мати щось проти, не подобатися, не любити) має дотичні значення в англійській мові: стійка, прилавок.

4. Слово бордюр / border разом із спільними (1) смужка, що облямовує край шпалер, малюнок, текст тощо; 2) бортове каміння або плити, що відокремлюють проїжджу частину дороги від узбіч, тротуарів (це основне значення, з яким слово «бордюр» функціонує в українській мові); 3) смуга декоративних рослин на краях доріжок, газонів, навколо клумб; 4) *фін.* здійснення торговельних операцій у позаофіційний час роботи біржі) і відмінним в англійській мові (нагадувати щось, бути схожим) має дотичні значення в англійській мові: 1) кордон, 2) облямівка, обвідка; край (край –

основне значення, з яким це слово функціонує в англійській мові); фриз (1) *arxim.* середня горизонтальна частина антаблемента, між архітравом і карнизом; 2) декоративна композиція у вигляді горизонтальної смуги на верхній частині стіни всередині і зовні споруди; 3) орнаментальна смуга, що обрамляє килим, паркет або предмет прикладного мистецтва; 4) виступ у вигляді карниза на верхній або нижній частині столярного виробу); 3) межувати; 4) облямовувати; 5) *буд. та ін.* обшивати.

5. Слово бутон / button, окрім спільного (бутон – квіткова брунька, що починає розпускатися) і відмінних в англійській мові (1) гудзик; 2) кнопка (*дзвоника тощо*); 3) кнопковий; 4) пришивати гудзики; 5) застігати(ся) на гудзики), має дотичне значення в англійській мові – молодий гриб, що ще не розгорнувся.

6. Слово гей / gay поруч зі спільним (гомосексуаліст) і з відмінними в англійській мові (веселий, яскравий (про колір) має дотичні значення в англійській мові: безпутний, непутящий.

7. Слово клозет / closet поруч із спільною (туалет, туалетна кімната), відмінною в українській мові (зацікавлена особа, одягання, туалет (як приміщення чи як одяг), костюм, туалетний столик із дзеркалом; туалетний, що стосується туалету (приміщення чи як одягу) і відмінною в англійській мові (комірчина, стінна шафа, кабінет, маленька спальня, запирати) має дотичну семантику в українській мові: 1) утаємничений, 2) таємний, конфіденційний, прихований, 3) приватний, окремих, відокремлений, усамітнений.

8. Слово ліфт / lift поруч зі спільним (машина для вертикального переміщення пасажирів і вантажів у кабіні) і відмінними в англійській мові (1) розсіюватися (*про хмари, туман*); 2) *розм.* красти, чинити плагіат; 3) *амер.* ліквідувати заборгованість, сплачувати борги; 4) збирати врожай (*коренеплодів*) має дотичні значення в англійській мові: 1) підняття; підйом; 2) підвищення, просування; 3) підйомна сила; вантаж, що піднімається; 4) *гідр.* водяний стовп; висота напору; 5) узвишся, височина; 6) *спорт.* піднімання (*важка атлетика*); 7) піднімати, підносити; 8) надихати, піднімати настрої; 9) підвищувати на посаді; 10) сходити (*про тісто*); 11) підніматися на хвилях (*про корабель*); 12) знімати (*намети, перен. заборону тощо*).

9. Слово магазин / magazine поруч зі спільним (пристосування для розміщення кількох однорідних предметів у техніці і зброї (наприклад, магазин автомата (магазин для набоїв), відмінними в англійській мові (журнал, періодичне видання, часопис) і відмінним в українській мові (торгівельний заклад) має дотичні значення в англійській мові: 1) склад боєприпасів, 2) артилерійський постріб.

10. Слово матч / match зі спільним (змагання у якому-небудь виді спорту між двома суперниками або двома командами (напр., футбольний м., шаховий м.) і відмінними в англійській мові (1) сірник; 2) рівня, пара; 3) шлюб; 4) підходити, відповідати; бути (добирати) до пари; 5) одружуватися, брати шлюб) має дотичні значення в англійській мові: 1) змагатися; 2) протистояти.

11. Слово сейф / safe поруч зі спільною (вогнетривка металева шафа або скриня для зберігання документів і матеріальних цінностей) і відмінною в англійській мові (холодильник) має дотичну в українській (приміщення, призначене для зберігання грошей або цінностей у банку) і дотичну в англійській мові (1) непошкоджений, цілий; 2) безпечний; 3) певний, вірний, надійний; 4) обережний, обачний) семантику.

12. Лексична одиниця скраб / scrub зі спільним (косметичний засіб у вигляді крему або піни для очищення шкіри обличчя від змертвілих клітин) і відмінними в англійській мові (1) *амер.* жити скупко; 2) заощаджувати) має також дотичні значення в англійській мові: 1) терти, скребти, чистити щіткою (*шкребком*); 2) чищення щіткою; 3) жорстка щітка; 4) *тех.* промивати газ.

У четвертій групі (слів, що мають дотичні і відмінні значення в українській і в англійській мовах) виділено 2 варіанти: леска, фреш.

1. Слово „леска”, що в українській мові функціонує зі значенням „спеціальна жилка, яка використовується у риболовлі”, у процесі перекладу можна сплутати з фонетично схожим в англійській мові словом lace [леіс] з дотичними (1) мереживо; 2) шнурок, тасьма; галун (у значенні „тасьма, вишита золотими чи срібними нитками, яку пов’язують на що-небудь або нашивають на одяг”); 3) шнурувати; 4) стягувати корсетом; прикрашати, облямовувати (*мереживом*) і з відмінними (1) коньяк (*лікер*), доданий до кави; 2) *розм.* додавати спиртний напій до кави; 3) бити, хльостати, стьобати, шмагати; 4) галун (у значенні „сірчано-кисла сіль алюмінію, хрому, заліза і якого-небудь лужного металу або амонію, що застосовується у техніці і як дезінфікуючий засіб”) значеннями.

2. У слова фреш, що функціонує в українській мові зі значенням „свіжовичавлений сік

овочів чи фруктів”, в англійській лексичній системі є фонетичний відповідник *fresh* з дотичним (свіжий) і з відмінними (1) новий; 2) недосвідчений; 3) прісний (*про воду, їжу*); 4) *амер.* зухвалий, самовпевнений; 5) недавно; 6) прохолода) значеннями.

Таким чином, як видно із розглянутого матеріалу, лексика зі спільною фонетико-морфологічною будовою і дотичною семантикою в українській і в англійській мовах має неоднакову частоту використання і за цим показником поділяється на чотири групи. Найвищий ступінь інтенсивності функціонування притаманний для слів зі спільною, дотичною і відмінною значеннєвою основою у двох мовах (і відповідно, у досліджуваному матеріалі найбільша кількість статистичних одиниць (12) належить саме до цього підрозділу). На другому місці за інтенсивністю (і за частотою) використання у повсякденному вжитку перебуває лексика зі спільними і дотичними в обох мовах значеннями – 9 дослідних варіантів. На третьому місці за кількістю опрацьованих одиниць (і за інтенсивністю використання) знаходиться лексика, що у двох мовах має лише дотичну семантику – 4 лексичні одиниці. На четвертому місці за інтенсивністю функціонування знаходиться лексика, що в українській і в англійській мовах має дотичні і відмінні значення – у статистичному матеріалі виділено 2 такі варіанти. Тому логічним буде припустити, що інтенсивність якісного оновлення лексичного складу української мови у певній мірі може бути відповідною отриманим вище результатам частотності функціонування у повсякденному вжитку слів зі спільним фонетико-морфологічним наповненням і дотичною семантикою в українській і в англійській мовах.

Статистичний матеріал має різні показники семантичної наповненості в українській і в англійській мовах. Значеннєва основа розглянутих дослідних зразків у двох мовах достатньо різноманітна, з великою поправкою на відповідність, що подекуди значно ускладнює процес номінування окремих реалій та інколи може спричинити плутанину в її трактуванні. Значне розмаїття значеннєвої невідповідності в українській і в англійській мові слів зі спільним фонетичним наповненням свідчить про суттєвий потенціал української мови для якісного оновлення її словникового складу, у тому числі, – і за рахунок семантичного наповнення відповідних лексичних одиниць в англійській мові, а також, як можливий запасний варіант, – за рахунок активізації розвитку зафіксованої у досліджуваній історичний період традиції функціонування однієї лексичної одиниці у якості різних частин мови. Саме тому у розвідці виділено 27 зразків лексичних одиниць з дотичною семантикою в українській і в англійській мовах, які можуть стати базовим матеріалом для подальших розвідок з історії української мови, порівняльного мовознавства, підручників української мови, порівняльного мовознавства та відповідних тематичних словників.

### Література

1. Балла М. І. Новий англо-український словник / М. І. Балла. – К. : Чумацький Шлях. – 2004. – 668 с.
2. Жовтобрюх М. А. Курс сучасної української літературної мови: Ч. І. / М. А. Жовтобрюх, Б. М. Кулик. – К. : Вища школа. – 1972. – С. 50.
3. Мачкин Ю. Е.. Русско-английский англо-русский словарь заимствованных слов / Ю. Е. Мачкин, Т. С. Коршунова. – М. : Экзамен, 2000. – 688 с.
4. Мюллер В. К. Новый англо-русский словарь / В. К. Мюллер. – М. : Рус. яз., 2002. – 880 с.
5. Новий тлумачний словник української мови [у трьох томах] [уклад.: Яременко В. Сліпушко О.]: Т. 1. – К. : Аконт, 2004. – 928 с.
6. Новий тлумачний словник української мови [у трьох томах] [уклад.: Яременко В. Сліпушко О.]: Т. 2. – К. : Аконт, 2004. – 928 с.
7. Новий тлумачний словник української мови [у трьох томах] [уклад.: Яременко В. Сліпушко О.]: Т. 3. – К. : Аконт, 2004. – 864 с.
8. Попов Є. Ф. Великий українсько-англійський словник / Є. Ф. Попов, М. І. Балла. – К. : Чумацький Шлях, 2003. – 636 с.
9. Російсько-український словник [уклад. Лозова Н. Є. та ін.]. – К. : Наук. думка, 2004. – 1216 с.
10. Семотюк О. П. Сучасний словник іншомовних слів / О. П. Семотюк. – Х. : Веста: Видавництво „Ранок”, 2008. – 688 с.
11. Сучасна українська літературна мова: Лексика і фразеологія / За заг. ред. акад. І. К. Білодіда. – К. : Наукова думка. – 1973. – С. 142.
12. Українсько-російський словник [уклад. Їжакевич Г. П. та ін.]. – К. : Наук. думка, 2004. – 1008 с.